МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Національний університет кораблебудування імені адмірала Макарова
Навчально-науковий педагогічний інститут імені В.О.Сухомлинського
Кафедра історії

Код РНПД _____

ЗАТВЕРДЖУЮ
Ректор з НПР
_____ Слободян С.О.
«__» _____ 202__ р.

РОБОЧА ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Program of the Discipline

ГЕРАЛЬДИКА: ІСТОРІЯ ТА СУЧАСНИЙ СТАН

HERALDRY: HISTORY AND PRESENT STATE

рівень вищої освіти _____перший (бакалаврський)_____

тип дисципліни _____вибіркова_____

мова викладання _____українська_____

Миколаїв - 2025

Робоча програма навчальної дисципліни «**Геральдика: історія та сучасний стан»** є однією з складових підготовки здобувачів вищої освіти усіх галузей знань, усіх спеціальностей освітнього ступеня «Бакалавр»
«7» жовтня 2025 року – 14 с.

Розробник: **Маринченко Ганна Миколаївна**, кандидат історичних наук, старший викладач кафедри історії _____

Проєкт робочої програми навчальної дисципліни «**Геральдика: історія та сучасний стан»** розглянуто на засіданні кафедри історії.
Протокол № 4 від «07» жовтня 2025 року
В.о. зав. кафедри історії
Доктор історичних наук, професор _____ Надія РИЖЕВА

Проєкт робочої програми навчальної дисципліни «**Геральдика: історія та сучасний стан»** розглянуто Навчально-методичною комісією ННПІ імені В.О. Сухомлинського.
Протокол № 1 від «14» жовтня 2025 року
Голова:
Кандидат історичних наук, доцент _____ Людмила ХРЯЩЕВСЬКА

Проєкт робочої програми навчальної дисципліни «**Геральдика: історія та сучасний стан»** погоджено з навчальним відділом НУК імені адмірала Макарова
Начальник відділу – _____ Андрій ЛАБАРТКАВА

Робочу програму навчальної дисципліни «**Геральдика: історія та сучасний стан»** затверджено Навчально-методичною радою НУК імені адмірала Макарова.
Протокол № 8 від «29» 10 2025 року.

Голова НМР ~~НУК~~ _____ Сергій СЛОБОДЯН

© НУК, 2025
© Маринченко Г.М., 2025

ЗМІСТ

	Вступ	**4**
1.	*Опис навчальної дисципліни*	**5**
2.	*Мета вивчення навчальної дисципліни*	**6**
3.	*Передумови для вивчення дисципліни*	**6**
4.	*Очікувані результати навчання*	**6**
5.	*Програма навчальної дисципліни*	**6**
6.	*Методи навчання, засоби діагностики результатів навчання та методи їх демонстрування*	**9**
7.	*Форми поточного та підсумкового контролю*	**10**
8.	*Критерії оцінювання результатів навчання*	**11**
9.	*Засоби навчання*	**12**
10.	*Рекомендовані джерела інформації*	**13**

ВСТУП

Анотація

Програма вивчення нормативної навчальної дисципліни «Геральдика: історія та сучасний стан» складена Маринченко Г.М.

Курс «Геральдика: історія та сучасний стан» присвячений всебічному вивченню символіки та знаків нашої культурної та політичної спадщини. Програма передбачає вивчення історичного розвитку геральдики від середньовіччя до сучасності, класифікація гербів, печаток та емблем держав, міст та родів, а також механізми їх створення, використання та охорони, зокрема в Україні. Особливу увагу приділено соціокультурним значенням геральдичних образів, їх функціям у політиці, праві та мистецтві, а також сучасним практикам геральдичної візуалізації та цифрової репродукції в Україні.

Ключові слова: *геральдика, символіка та знаки, історія гербів, державна та міська символіка.*

Abstract

The curriculum for the academic discipline “Heraldry: History and Current Status” was developed by Marinchenko H.

The course “Heraldry: History and Current Status” is devoted to a comprehensive study of the symbols and signs of our cultural and political heritage. The program covers the historical development of heraldry from the Middle Ages to the present day, the classification of coats of arms, seals, and emblems of states, cities, and families, as well as the mechanisms of their creation, use, and protection, particularly in Ukraine. Particular attention is paid to the sociocultural significance of heraldic images, their functions in politics, law, and art, as well as contemporary practices of heraldic visualization and digital reproduction in Ukraine.

Keywords: *heraldry, symbols and signs, history of coats of arms, state and city symbols.*

1. **Опис навчальної дисципліни**

<table>
<tr><td rowspan="2">Найменування показників</td><td rowspan="2">Галузь знань, спеціальність (освітня програма), освітній рівень</td><td colspan="2">Характеристика навчальної дисципліни</td></tr>
<tr><td>денна форма навчання</td><td>заочна форма навчання</td></tr>
<tr><td>Кількість кредитів – 5</td><td rowspan="3">Галузь знань
_____</td><td colspan="2">Вибіркова</td></tr>
<tr><td>Модулів – 1</td><td colspan="2" rowspan="2">Рік підготовки: 4-й</td></tr>
<tr><td>Змістових модулів – 3</td></tr>
<tr><td rowspan="3">Електронний адрес РПНД на сайті Університету</td><td rowspan="7">Спеціальність :
_____
Освітня програма
_____</td><td colspan="2">Семестр: 7-й</td></tr>
<tr><td colspan="2">Лекцій</td></tr>
<tr><td rowspan="2">Індивідуальне науково-дослідне завдання –</td><td>30</td><td>6</td></tr>
<tr><td colspan="2">Практичні, семінарські</td></tr>
<tr><td rowspan="2">Загальна кількість годин –150</td><td>30</td><td>6</td></tr>
<tr><td colspan="2">Лабораторні</td></tr>
<tr><td>0 год.</td><td>0 год.</td></tr>
<tr><td rowspan="5">Тижневих годин для денної форми навчання:
аудиторних – 4

Самостійної роботи студента – 6</td><td rowspan="5">Освітній рівень:
Перший (бакалаврський)
Бакалавр / Bachelor</td><td colspan="2">Самостійна робота</td></tr>
<tr><td>90</td><td>138</td></tr>
<tr><td colspan="2">Індивідуальні завдання:</td></tr>
<tr><td colspan="2">Вид контролю:
залік</td></tr>
<tr><td colspan="2">Форма контролю:
комбінована</td></tr>
</table>

2. Мета та завдання навчальної дисципліни

Мета вивченння навчальної дисципліни «**Геральдика: історія та сучасний стан»:** закласти науково-теоретичні засади для засвоєння комплексу правил і законів, які використовуються при експертизі гербів.

Завдання курсу:

- ознайомити студентів з розвитком геральдики як науки;
- дати теоретичні знання з основ геральдичних законів та правил;
- засвоїти понятійний апарат та теоретичні основи геральдики;
- виявити закономірності становлення і розвитку геральдики в Україні;
- надати відомості про геральдичну мову, теорію геральдики, класифікацію гербів і правил зображення в щитовому полі гербових фігур;
- виховати повагу до національних державних, а також міських, земельних, корпоративних, родових та інших символів.
- дати навички з опису та аналізу різноманітних гербів;
- формувати вміння та навички моделювання гербів за геральдичними законами та правилами, використовуючи різноманітні джерела інформації.

3. Передумови для вивчення дисципліни:

Передумов для вивчення дисципліни немає, так як вона є вибірковою.

4. Очікувані результати

Вивчення навчальної дисципліни передбачає формування та розвиток у студентів таких результатів навчання:

Знати:

- ключові поняття та історію розвитку світової та вітчизняної геральдики;
- основні закони та правила геральдики;
- принципи створення особистих, родових або муніципальних гербів;
- особливості розвитку геральдики в Україні та світі;
- геральдичну символіку.

Вміти:

- працювати з такими джерелами як герби та печатки;
- правильно читати герби та емблеми країн світу та України;
- описувати та аналізувати різноманітні герби;
- моделювати герби за геральдичними законами та правилам, використовуючи різноманітні джерела інформації;
- застосовувати набуті знання на практиці.

5. Програма навчальної дисципліни

Змістовий модуль 1. Геральдика як спеціальна галузь історичної науки

Тема 1. Походження і причини виникнення гербів. Геральдика як спеціальна (допоміжна) історична дисципліна, яка вивчає історію виникнення та використання гербів. Етимологія термінів “геральдика”, “герб”. Герб як історичне джерело. Герби як символічні емблеми держав, земель, міст, родів, військових, церковних та інших організацій. Зв’язок зі спеціальними (допоміжними) дисциплінами. Походження гербів.

Тема 2. Теоретичні засади геральдики. Геральдичні кольори, метали й хутро. Походження та історичні типи щитів. Гербові фігури. Необов’язкові частини герба

Тема 3. Правила опису герба і методика визначення його приналежності. Блазон як мова геральдики у Франції і Британії. Визначення опису герба. Загальне блазонування герба. Основний порядок руху опису герба. Голосні та напівголосні герби. Енігматичні герби як об’єкт експертизи.

Змістовий модуль 2. Становлення геральдичної науки в Україні

Тема 7. Державна геральдика. Від князівської емблеми до державного символу України. Від знака панівної династії Рюриковичів до герба Української Народної Республіки. Історична концепція М.Грушевського про спадкоємність України від Русі. Класифікація версій про

значення тризуба (за О.Братко-Кутинським). Тризуб як державний герб Української держави гетьмана П.Скоропадського, Директорії, символ незалежної України з 1992 р.

Тема 8. Геральдика в козацькому війську. Геральдика української шляхти. Особливості староукраїнської (руської) геральдичної системи. Використання родових знаків, які виникли задовго до появи геральдики; оформлення їх згодом у родові герби. Пам'ятки родової геральдики. Гетьманські герби правителів Української козацької держави після Б.Хмельницького. Особливості розвитку приватної геральдики в Україні.

Тема 9. Герби сучасних українських можновладців. Замовлення власних гербів художникам-геральдистам окремими особами та родинами. Герби В. Ільїнського, С. Грабовського, З. Пастернака, І. Таращана, О.Джуня. Найбільш відомі армігери. Особливості їх гербів.

Змістовий модуль 3. Корпоративна геральдика України

Тема 10. Виникнення та розвиток корпоративної геральдики. Герби середньовічних гільдій. Формування корпоративної геральдики України. Її демократизм, узгодження з геральдичними канонами. Власна образно-стильова мова цехів і церковних братств, запровадження до геральдики нових символів, пов'язаних з побутом міщан, ремісників, купців.

Тема 11. Герби сучасних громадських та політичних організацій. Символіка підприємств. Поява в XVI ст. в Україні цехових печаток й гербів. Цехової символіки в пізньому Середньовіччі. Церковні герби. Гербові значки. Поява гербів європейських навчальних закладів, політичних партій та об'єднань, комерційних фірм і торговельних компаній. Поширення корпоративної геральдики в наш час.

Змістовий модуль 4. Територіальна геральдика України

Тема 13. Виникнення та становлення української міської геральдики в XIV-XVIII ст. Передумови появи української територіальної геральдики. Геральдичні традиції в Північному Причорномор'ї з другої половини XIII – до кінця XV ст. Становлення символів Руського королівства в другій половині XIII – першій половині XIV ст. Земельні символи українських адміністративних територій у складі Польщі й Великого князівства Литовського. Сотенно-полкові символи Гетьманщини та поява поняття «національний герб».

Тема 14. Спроби централізації процесів герботворення в кінці XVIII – пер.пол. XX ст. Символи українських земель у складі монархії Габсбургів. Територіальні герби українських земель у складі Російської імперії (кінець XVIII ст. – 1917 р.) Становлення українських національно-державних символів у 1917-1920 рр. Символи адміністративно-територіальних утворень на західних і південно-західних українських землях у 1920-1940-х рр. Державно-територіальні символи Радянської України. Використання національних і земельних знаків у діаспорі. Радянська антигеральдика.

Тема 15. Сучасна міська герботворчість в Україні та основні напрямки її подальшої еволюції. Геральдичні організації сучасної України. Особливості створення міської геральдичної символіки. Порядок реєстрації та використання. Герби сучасних областей та міст України

Тематичний план навчальної дисципліни

Назви змістових модулів і тем	Кількість годин									
	денна форма					заочна форма				
	усього	у тому числі				усього	у тому числі			
		л	п	лаб	с. р.		л	п	лаб.	с. р.
1	2	3	4	5	7	8	9	10	11	13
Модуль 1										
ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ 1. Геральдика як спеціальна галузь історичної науки										
Тема 1. Походження і причини виникнення гербів	**10**	2	2		6	**10**	2			9
Тема 2. Теоретичні засади геральдики	**10**	2	2		6	**10**				9
Тема 3. Правила опису герба і методика визначення його приналежності	**10**	2	2		6	**10**		2		8
Разом за змістовим модулем 1	***30***	***6***	***6***		***18***	***30***	***2***	***2***		***26***
ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ 2. Становлення геральдичної науки в Україні										
Тема 4. Державна геральдика. Від князівської емблеми до державного символу України	**10**	2	2		6	**10**	2			9
Тема 5. Геральдика в козацькому війську. Геральдика української шляхти	**10**	2	2		6	**10**				9
Тема 6. Герби сучасних українських можновладців	**10**	2	2		6	**10**				10
Разом за змістовим модулем 2	***30***	***6***	***6***		***18***	***30***	***2***	***0***		***28***
ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ 3. Корпоративна геральдика України										
Тема 7. Виникнення та розвиток корпоративної геральдики. Герби середньовічних гільдій	**15**	4	2		9	**15**				15
Тема 8. Герби сучасних громадських та політичних організацій. Символіка підприємств.	**15**	2	2		11	**15**				15
Тема 9. Герби футбольних клубів та інших спортивних організацій. Герби навчальних закладів.	**15**	2	4		9	**15**		2		13
Разом за змістовим модулем 3	***45***	***8***	***8***	***0***	***29***	***45***	***0***	***2***		***43***
ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ 4. Територіальна геральдика України										
Тема 10. Виникнення та становлення української міської геральдики в XIV-XVIII ст.	**15**	2	4		9	**15**	2			14
Тема 11. Спроби централізації процесів герботворення в кінці XVIII – пер.пол. XX ст.	**15**	4	4		7	**15**				14
Тема 12. Сучасна міська герботворчість в Україні та основні напрямки її подальшої еволюції	**15**	4	2		9	**15**		2		13
Разом за змістовим модулем 4	***45***	***10***	***10***	***0***	***25***	***45***	***2***	***2***		***41***
УСЬОГО ГОДИН	***150***	***30***	***30***		***90***	***150***	***6***	***6***		***138***

Теми практичних занять

Назва теми	Кількість годин	
	Денна форма	Заочна форма
Тема 1. Походження і причини виникнення гербів	2	
Тема 2. Теоретичні засади геральдики	2	
Тема 3. Правила опису герба і методика визначення його приналежності	2	2
Тема 4. Державна геральдика. Від князівської емблеми до державного символу України	2	
Тема 5. Геральдика в козацькому війську. Геральдика української шляхти	2	
Тема 6. Герби сучасних українських можновладців	2	
Тема 7. Виникнення та розвиток корпоративної геральдики. Герби середньовічних гільдій	2	
Тема 8. Герби сучасних громадських та політичних організацій. Символіка підприємств.	2	
Тема 9. Герби футбольних клубів та інших спортивних організацій. Герби навчальних закладів.	2	2
Тема 10. Виникнення та становлення української міської геральдики в XIV-XVIII ст.	2	
Тема 11. Спроби централізації процесів герботворення в кінці XVIII – пер.пол. XX ст.	2	
Тема 12. Сучасна міська герботворчість в Україні та основні напрямки її подальшої еволюції	2	2
Всього	**30**	**6**

Самостійна робота

Розподіл годин самостійної роботи для студентів денної форми навчання:

- підготовка до лекційних занять – ***1 год. / 1 заняття;***
- підготовка до практичних занять – ***2 год. / 1 заняття;***
- підготовка проектних (самостійних) завдань - ***3–5 год. / 1 проєкт***;
- підготовка до контрольних заходів – ***15 год. / 1 захід***
- підготовка до підсумкової атестації (залік) - ***15-30 год. / 1 захід***

Завдання для самостійної роботи

№ з/п	Вид роботи	Кількість годин	
		Денна форма	Заочна форма
	Підготовка до лекційних занять	15	2
	Підготовка до практичних занять	30	4
	Підготовка проєктних (самостійних) завдань	15	30
	Підготовка до контрольних заходів	15	50
	Підготовка до підсумкової атестації (залік)	15	52
	Разом	**90**	**138**

6. Методи навчання. Засоби діагностики результатів навчання та методів їхнього демонстрування

У процесі вивчення навчальної дисципліни «Геральдика: історія та сучасний стан» використовуються методи навчання, тобто, способи, якими забезпечується набуття здобувачами відповідних компетенцій через засвоєння програмного матеріалу та активізацію навчального процесу, а саме:

*для всіх видів занять:*робота з літературою; пояснення; дискусія; диспут; демонстрування;

для лекційних занять: лекція; бесіда; ілюстрування; відеометод;
для практичних та семінарських занять: вправа; практична робота; дидактична гра;

Методи контролю і самоконтролю: фронтальне опитування; контрольні роботи, письмові заліки; контрольні тестові роботи програмованого типу (перелік запитань і можливі варіанти відповідей).

Альтернативно може застосовуватися наступна класифікація методів навчання: пояснювально-ілюстративний метод; проблемного викладу; частково-пошуковий; дослідницький.

Засоби оцінювання та методи демонстрування результатів навчання: усні відповіді; проєктні (самостійні) роботи; контрольна робота; залік.

7. Форми поточного та підсумкового контролю

Досягнення студента оцінюються за 100-бальною системою Університету. Підсумкова оцінка навчального курсу містить оцінки з поточного контролю та оцінки підсумкового контролю. В кожного компонента своя частка в загальній системі оцінок, де студент може набрати до 100 балів. Під компонентом проміжних оцінок розуміються поточні оцінки протягом семестру.

Підсумкова оцінка навчального курсу є сумою проміжних оцінок (усна відповідь, проектні (самостійні роботи), реферат й оцінки за контрольну роботу.

Поточний контроль проводиться на кожному практичному занятті та за результатами виконання завдань самостійної роботи. Він передбачає оцінювання теоретичної підготовки здобувачів вищої освіти із зазначеної теми (у тому числі самостійно опрацьованого матеріалу) під час роботи на заняттях та набутих практичних навичок під час виконання завдань практичних і проєктних самостійних робіт, а також презентації результатів виконаних завдань та досліджень.

Зарахування кредитів навчального курсу можливо тільки лише досягнення результатів, запланованих РПНД, що виражається в одній із позитивних оцінок, передбачених чинним законодавством.

Форми контролю результатів навчальної діяльності студентів та їхнє оцінювання

Відповіді на семінарах	**Критерії оцінювання**
4	Відповідь правильна, повна, логічна, містить аналіз, систематизацію, узагальнення, містить аргументовані висновки з доречним ілюстративним матеріалом, може підкріплюватися коректними цитуваннями думок / поглядів учених.
3	Відповідь в цілому правильна, достатньо повна, логічна; допущені несуттєві помилки та неточності у викладенні матеріалу.
2	Відповідь частково правильна, містить неточності, недостатньо обґрунтована з використанням неправильної / некоректної термінології.
1	Відповідь має суттєві помилки, аргументи несформульовані, використовується невірна термінологія.
0	Студент не дає відповіді
	Максимальна оцінка студента за цей компонент програми 60 балів (15 відповідей по 4 бали).

Самостійна (проєктна) робота	**Критерії оцінювання**
3	Студент правильно виконує завдання в установлений термін, презентує аналітику різних наукових джерел, підбирає доречний ілюстративний матеріал, здійснює коректні та доцільні цитування, а також грамотно проводить експеримент і на високому рівні здійснює обробку його результатів.
2	Студент правильно виконує завдання в установлений термін, презентує аналітику різних наукових джерел, допускається незначних помилок у

	добірці ілюстративного матеріалу, здійснює коректні та доцільні цитування, в експериментальних роботах містяться незначні недоліки в обробці їхніх результатів.
1,5	Студент виконує роботу з порушенням установленого часу для цього виду роботи; дає в цілому правильну відповідь, але поверхнево чи з певними неточностями, подає недоцільні цитування та недоречні ілюстрації, а також виконує експериментальні роботи не на різнотипних мовленнєвих матеріалах та з недостатньою кількістю респондентів.
1	Студент виконує роботу з порушенням установленого часу для цього виду роботи; дає в цілому правильну відповідь, але не презентує аналітику різних наукових джерел, не підбирає доречний ілюстративний матеріал, не наводить коректні та доцільні цитування, проводить експерименти, проте не презентує обробку його результатів та не демонструє вміння робити висновки.
0	Студент не виконує роботи.
	Максимальна оцінка студента за цей компонент програми 15 балів (5 робіт по 3 бали).

Контрольна робота	**Критерії оцінювання**
20-25	Завдання виконано правильно, відповідь на теоретичні запитання правильна, повна, логічна, містить аналіз, систематизацію, узагальнення, містить аргументовані висновки.
16-19	Завдання виконано правильно, відповідь на теоретичні запитання повна, логічна, допущені несуттєві помилки й неточності у викладенні матеріалу
11-15	Завдання виконано в цілому правильно, відповідь достатньо повна, логічна; допущені несуттєві помилки й неточності у викладенні матеріалу.
6-10	Завдання виконано частково правильно, відповідь на теоретичні запитання містить неточності, недостатньо обґрунтована
1-5	Завдання має значну кількість суттєвих помилок, теоретичні відповіді не обґрунтовано
0	Студент не дає відповіді.
	Максимальна оцінка студента за цей компонент програми 25 балів

Форма контролю	**Максимальна кількість балів**	
	Денна форма	**Заочна форма**
Практичні заняття	15 х 4 бали = 60 балів	4 х 5 балів = 20 балів
Самостійна (проектна) робота	5 х 3 бали = 15 балів	5х3 бали = 15 балів
Контрольна (письмова) робота	1 х 25 балів= 25 балів	1х25 балів = 25 балів
Залік	-	1х40 бали = 40 бали
Всього	**100**	**100**

8. Критерії оцінювання результатів навчання

		Денне відділення		Заочне відділення	
		Вид роботи	Кількість балів	Вид роботи	Кількість балів
ЗМ 1	Т1	Участь у семінарі	4		
	Т2	Участь у семінарі	4		
	Т3	Участь у семінарі	4	Участь у семінарі	5
	ПМК	Захист проєктів 1	3	Захист проєктів 1	3
ЗМ 2	Т4	Участь у семінарі	4		
	Т5	Участь у семінарі	4		
	Т6	Участь у семінарі	4		
	ПМК	Захист проєктів 2	3	Захист проєктів 1	3
ЗМ3	Т7	Участь у семінарі	4	Участь у семінарі	5
	Т8	Участь у семінарі	4		
	Т9	Участь у семінарі	4		
	ПМК	Захист проєктів 3	3	Захист проєктів 1	3
ЗМ4	Т10	Участь у семінарі	4		
	Т11	Участь у семінарі	4		
	Т12	Участь у семінарі	4		
	ПМК	Захист проєктів 5	3	Захист проєктів 1	3
Контрольна робота			**25**		**25**
Підсумковий контроль		-	-	Залік	40
Сума			**100**		**100**

9. Засоби навчання

Наочним матеріалом для лекційних занять послужать передусім мультимедійні засоби (комп'ютерні презентації); відеоматеріали (навчальні кінофільми, а також інтерв'ю, виступи тощо як фактографічний матеріал).

На практичних заняттях прислужиться бібліотечних фонд Університету та електронні репозитарії світу.

Під час виконання завдань самостійної роботи доцільним стане використання бібліотечного фонду та енциклопедій, словників, довідників.

10. Рекомендована література
Основна література

1. Історія рідного краю: Миколаївщина: підручник для учнів. – Миколаїв: Іліон, 2015. – 628 с.
2. Козацькі поселення на Миколаївщині. Історія та легенди : навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів культури та мистецтв. – Миколаїв : Можливості Кіммерії, 2001. – 280 с.
3. Миколаївщина багатонаціональна : бібліографічний покажчик. – Миколаїв : Presskot, 2007. – 32 с.
4. Миколаївщина в голодних 1921–1923 роках. – Миколаїв : Шамрай, 2008. – 456 с.
5. Миколаївщина в новітній історії : 70-річчю утворення Миколаївської області присвячується: навчальний посібник. – Миколаїв : Вид-во ПП Шамрай, 2007. – 280 с.
6. Миколаївщина в роки Великої Вітчизняної війни: 1941–1944. – Миколаїв, 2004. – 504 с.
7. Миколаївщина: літопис історичних подій : 65-річчю утворення Миколаївської області присвячується. – Миколаїв : Олді-плюс, 2002. – 712 с.
8. Михайлович Г.І.Історія рідного краю. (Миколаївщина з найдавніших часів до І половини XVI століття) : навчальний посібник для учнів 6-7 класів / Михайлович Г.І., Горбенко К.В., Смирнов О.І. – Миколаїв : МОІППО, 2007. – 136 с.
9. Релігійні організації на Миколаївщині: історія та сучасність : науково-популярний довідник. – Миколаїв : Вид-во МФ НаУКМА, 2001. – 248 с.
10. Шкварець В.П. Історія рідного краю. Миколаївщина : навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів / Шкварець В.П., Мельник М.Ф. – 2-ге вид., доопр., випр., доп. – Миколаїв : Вид-во МДГУ ім. П. Могили, 2004. – 280 с.
11. Шкварець В.П. Повоєнна та сучасна Миколаївщина / Шкварець В.П., Горбуров Є.Г., Горбуров К.Є. – Миколаїв : Шамрай, 2008. – 300 с.
12. Шкварець В.П. Хронологія та бібліографія Миколаївщини: історико-краєзнавче дослідження / Шкварець В.П., Гузенко Ю.І. – Миколаїв, 2009. – 137 с.

Допоміжна література

13. Баловне : історико-краєзнавчий нарис. – Миколаїв : Вид-во МДГУ ім. Петра Могили, 2004. – 168 с.
14. Березовська Т. Аркасівські місця на Миколаївщині / Т. Березовська. – Миколаїв : Атолл, 2002. – 20 с. : іл.
15. Бойчук С. Таємниці історичних скарбів Миколаївщини (за переказами та легендами) / Бойчук С. – Миколаїв : Вид-во Ірини Гудим, 2009. – 126 с.
16. Бойчук С. Шановані незнайомці: Миколаївці в переказах та легендах земляків. – Миколаїв : Вид-во Ірини Гудим, 2009.– Книга друга. – 128 с.
17. Вітовщина. Історія рідного краю. – Миколаїв: Видавництво Яслав, 2018. – 224 с.
18. Голодомор 1932–1933 рр. на Миколаївщині. Свідчать архівні документи. – Миколаїв : Іліон, 2008. – Т. 1. – 386 с.
19. Голод 1946–1947 років на території Миколаївщини : мовою архівних документів / Горбуров К.Є. [и др.]. – Миколаїв : Видавець Шамрай П.М., 2010. – 198 с.
20. Голод 1946–1947 років на території Миколаївщини / Шитюк М.М. [и др.]. – Миколаїв : Вид-во Ірини Гудим, 2009. – 198 с.
21. Гузенко Ю.І. Становлення і діяльність громадських благодійних об'єднань на Півдні України в другій половині XIX – на початку XXст. (на матеріалах Херсонської губернії) : монографія / Гузенко Ю.І. – Миколаїв : Іліон, 2006. – 232 с.
22. Кісельов А.Ф. Демографічний розвиток Миколаївщини за 215 років (1789–2004 рр.) / Кісельов А.Ф., Будак В.Д., Будак С.В. – Миколаїв : МДУ ім. В. О. Сухомлинського, 2005. – 103 с.
23. Козирева М.Е. З історії німецьких національно-адміністративних утворень на Півдні України. Карл-Лібкнехтський (Ландауський) національний район / Козирева М.Е. // Краяни:

науково-методичний вісник з проблем формування культури міжнаціонального спілкування та духовного відродження. – Вип. 2. – Миколаїв, 1993. – С.15–17.
24. Конотопенко Я.І. Від «Барбароса» до «Терміналу» 1941–1945 Погляд крізь роки / Конотопенко Я.І. – Миколаїв : Шамрай, 2010. – 192 с.
25. Котляр Ю.В. Повстанський рух селян Півдня України, 1919–1920 рр. / Ю. В. Котляр. – Миколаїв, 1999. – 116 с.
26. Котляр Ю.В. Селянство Півдня України: доба нової економічної політики (1921–1929 рр.) / Котляр Ю.В. - Одеський національний ун-т ім. І.І. Мечникова. – Одеса: ТОВ ВіД, 2004. – 354 с.
27. Крючков Ю.С. История Николаева: От основания до наших дней / Крючков Ю.С. – Николаев: Возможности Кимерии, 2006. – 300 с.
28. Кухар-Онышко Н.А. Жизнь и смерть Светлейшего князя Г.А. Потемкина / Кухар-Онышко Н.А., Пиворович В.Б. – Николаев : Возможности Киммерии, 2002. – 142 с.
29. Масові репресії на Миколаївщині в 1920–1950-ті роки : збірник. - К. - Миколаїв : Світогляд, 2004. – (Реабілітовані історією). – Вип. 2. – 185 с.
30. Никитин В.И. Николаев: 100 лет спустя (социальный и экономический аспекты) [Текст] / Никитин В.И. – Николаев : [б. и.], 2008. – 64 с.
31. Огренич Н.М. Хронограф Миколаївщини. До 70-річчя Миколаївщини / Огренич Н.М. – Миколаїв : Видавництво Ірини Гудим, 2007. – 184 с.
32. Рада національних товариств Миколаївської області. – Миколаїв : [б. и.], 2004. – 32 с.
33. Старый Николаев : фотоальбом XIX–XXI вв. –3-е изд., доп. – Николаев : Евро-пресс, 2007. – 56 с.
34. Тригуб П.М. Південноукраїнське село в період нової економічної політики / Тригуб П.М. // Наукові праці: зб. Історичні науки. – Т. 5. – Миколаїв: МФ НаУКМА, 2000. – С.73-82.
35. Тригуб П.М. Проведення колективізації на Півдні України: нові факти і підходи / Тригуб П.М. // Наукові праці: наук.-метод. журнал. – Вип 2. Історичні науки. – Миколаїв: Вид-во МФ НаУКМА, 2002. – С.126-135.
36. Українська національно-демократична революція і боротьба за незалежність на Миколаївщині. 1917–1921 : навчальний посібник. – Миколаїв : Видавництво МДГУ ім. Петра Могили, 2007. – 120 с.
37. Чунихин В.А. Невидимой армии добровольцы / Чунихин В.А. – Николаев : Миколаївська обласна друкарня, 2004. – 152 с.
38. Шитюк М.М. Миколаївщина в голодних 1921–1923, 1932–1933, 1946–1947 роках / Шитюк М.М., Горбуров К.Є. – Миколаїв : Вид-во Ірини Гудим, 2007. – 156 с.
39. Шитюк М.М. Масові репресії проти населення Півдня України в 20–50- ті роки XX століття / Шитюк М.М. ; Інститут історії України НАН України. – К.: Тетра, 2000. – 534 с.
40. Шитюк М.М. Партизанський і підпільний рух на території Миколаївщини в 1941–1944 роках / Шитюк М. – Миколаїв : [б. и.], 1996. – 72 с.
41. Українська національно-демократична революція і Миколаївщина 1917–1921 рр. : матеріали науково-практичної конференції, присвяченої 90-й річниці Української революції. – Миколаїв-Одеса : ТОВ ВіД, 2007. – 132 с.
42. Шкварець В.П. Миколаївці: визначні історики і краєзнавці минулого : навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів / Шкварець В.П. – Миколаїв : МДГУ ім. П. Могили, 2004. – 140 с.
43. Шкварець В.П. Українська національно-демократична революція і боротьба за незалежність на Миколаївщині. 1917–1921 : навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів / Шкварець В.П. – Миколаїв : Вид-во МДГУ ім. П. Могили, 2007. – 120 с.

Інформаційні ресурси в інтернеті

1. Державний архів Миколаївської області http://mk.archives.gov.ua
2. Головна редакційна колегія «Реабілітовані історією» http://www.reabit.org.ua/books/mk/
3. Інститут історії України НАН України http://history.org.ua/
4. Українськйи історичний журнал https://uhj.history.org.ua/